

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ УМЕТНИЧКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ (1919–1939) Црногорски уметници и проблем генерација

СТИЦАЈЕМ несрећних околности, изгубљени су многи извори података о Уметничкој школи у Београду.¹ Други светски рат је не само уништио готово целу архиву ове установе, него је и на дуже време одложио проучавање међуратне уметности у Србији, те у том оквиру и проучавање појава везаних за ову школу. Зато је касније био неопходан вишегодишњи труд на истраживању и скупљању података којима би се, накнадно, реконструисала већ делимично заборављена историја ове школе. На том послу је резултате од трајне вредности дао историчар уметности др Станислав Живковић.² Прегледао је сачувану архивску грађу о Уметничкој школи (архив Министарства просвете) и чланке из периодике, и сакупио сведочења самих ученика. Анализирао је фазе развоја Школе у погледу организације, садржаја наставе као и значаја за уметност у Србији. Проучио је рад ученика и наставника сагледавајући њихове уметничке биографије, стручну литературу о њима и ликовна дела која су остварили у време рада или учења на Уметничкој школи у Београду. Добијена је веома богата представа о овој школи, али су поједини подаци, посебно имена ученика, неминовно још увек остали непознати,³ а тек остаје да се место ове установе у развоју уметности сагледа и из осталих углова.

Ако се узме у обзир да су у Уметничкој школи у Београду учили и будући мајстори из других средина, онда би један од начина за допуњавање

нашег знања о Школи (како о њеним ученицима тако и о њеном утицају и значају) била управо проучавања уметности у другим срединама. Утврђено је да је Уметничка школа, осим из Србије, примала и знатан број полазаника који су долазили „са стране“, а после учења најчешће се и враћали у своју средину и тамо настављали уметнички рад. Тако су, судећи према сачуваним подацима, појединци стизали из Румуније, Аустрије, Словеније, Албаније, неколицина из Русије, као и из других земаља, али понајвише из Македоније, Босне, Црне Горе, Славоније и Далмације.⁴

Нашу претпоставку проверавамо сагледавањем уметности једне од поменутих средина, Црне Горе, и заиста долазимо до неких нових сазнања о Уметничкој школи у Београду. Прво, осветљавамо поједине уметнике који су у списку њених ученика само поменути именом, али без података о животу и раду. Затим, видимо и могућност да се допишу још нека имена уметника за које се у међувремену заборавило да су учили у Уметничкој школи. Најзад, сагледавамо колико је Уметничка школа у Београду имала важну улогу у једној фази развоја новије уметности у Црној Гори. Тако сазнајемо да је њен утицај зрачио и ван Србије.

*

У Списку ученика Уметничке школе у Београду 1919–1938 (који је реконструисао С. Жив-

ковић), један број појединаца поменути је само по имену и о њима се други подаци нису могли наћи. Поједина од тих имена могу се осветлити као уметници из Црне Горе.

Ђуровић Нико (Списак, стр. 118), вероватно је уметник за кога се зна да је рођен 1905. у Рогамима, општина Подгорица, и да је образовање стекао у Београду и Италији. Одатле се у Црну Гору вратио око 1935. године. Радио је једно време као професор цртања у средњој школи и живео је у Подгорици. Бавио се графиком, претежно пејзажом.⁵

Лековић Велица, који се помиње у Списку (стр. 122), по свој прилици је Велимир Лековић, рођен 12. 4. 1911. у Годињу, општина Бар. Учење на Уметничкој школи у Београду започео је 1933, али се упоредо бавио политиком. Био је и затваран, те је своје сликарско школовање прекидао и привео крају тек 1938. године, негде баш у периоду гашења београдске Уметничке школе. Запажен од Мила Милуновића, био је примљен односно преузет у тек оформљену Академију ликовних уметности, на Одељење за чисту уметност – одсек за сликарство са графиком. У школској 1939/40. завршио је другу годину, али је студије прекинуо због рата.⁶ Заробљен као учесник устанка, боравио је до 1943. у италијанском концентрационом логору. Успевши да побегне, прикључио се партизанским јединицама. Завршио је 1948. Академију у Београду, и радио као професор Уметничке школе у Цетињу, потом у Херцег Новом. Касније је прешао у Бар, где се упоредо бавио сликарством и педагошким радом. Његова ликовна делатност из рата и логора помало је заборављена. Радио је најчешће пејзаже из свога завичаја.⁷

Свињковић Лука (Списак, стр. 129) сигурно је црногорски графичар, рођен 1909. у Грачаници, општина Иванград. На Уметничкој школи у Београду учио је код професора Љубе Ивановића. По повратку у Црну Гору, од средине тридесетих година бавио се сликарством и, нарочито графиком, а радио је као наставник цртања у средњим школама. После Другог светског рата, он је у социјалистичком маниру у графици обрађивао теме из обнове и изградње, а иначе је радио пејзаже. Од 1950. био је настав-

ник у Школи за примењену уметност у Херцег Новом, а касније је живео у Приштини.⁸

*

Није искључено да ће детаљније истраживање историје новије црногорске уметности открити ученике Уметничке школе у Београду о којима данас у сачуваним документима вероватно више нема података, па на списку ученика нису могли бити поменути ни именом.

Такав је случај са Ивом Новаковићем, уметником за кога један број биографских података није сасвим поуздано утврђен. Рођен је вероватно 1904. у Мишићима, општина Бар. На Уметничкој школи у Београду учио је код професора Милана Миловановића (који је предавао 1921–1932), а потом је радио као наставник цртања у Подгорици, Никшићу и Пазину. Помало се бавио и поезијом и глумом. Био је премештан због политичке делатности. У рату, кратко је водио један партизански одред, а и тада је у часовима предаха сликао своје борце или писао (борбене) стихове. Погинуо је већ 20. 7. 1941, на планини Созини, у борби против Италијана. Добар део Новаковићевих слика уништили су Италијани током окупације, а оне које су сачуване делимично су недовршене. Поред сликарства, бавио се и графиком. Радио је у разним жанровима, са нагласком на социјалној тематици. Био је у вези са Салоном независних из 1937. године.⁹

*

Неколико поменутих имена допунило би листу младих уметника из Црне Горе који су своје формирање започели на Уметничкој школи у Београду.

Примећујемо да је за све те уметнике заједничко да су рођени углавном у првој деценији двадесетог века. Подсетимо се да је у Уметничкој школи у Београду учио од 1919. до 1922. Саво Вујовић (рођен 1900) а од 1919. до 1924. Иван Лучев (р. 1904). Потом су краће време у тој школи провели Мирко Кујачић (р. 1901) и Петар Лубарда (р. 1907), током 1924. односно 1925. године. Од 1926. до 1929. на Наставничком одсеку учио је Милан Божовић (р. 1909), а зна се да су ову школу завршили 1929. Милош

Вушковић (р. 1900), затим 1931. Јован Зоњић (р. 1907) и 1933. Михајло Вукотић (р. 1904). Извори кажу да је ту учио и Вуко Радовић (р. 1911), и међу њима помало генерацијски закаснили Ђуро Радоњић (р. 1896), који је Школу завршио 1932. године.¹⁰ Нешто раније је завршио Иво Новаковић, док би већ наведени Лука Станковић, Нико Ђуровић и Велимир Лековић били последњи у овом низу.

Овакво посматрање захтева одређено објашњење. Генерацијска припадност је у социологији уметности довођена у везу са више елемената истовремено, те је теоријски доказивано оно што је очигледно: да уметничке генерације никада нису стилски хомогене, да нису строго хронолошки одвојене (вршњаци раде у различитим стилевима, а један стил обухвата више генерација). Тако је на извештај начин генерацијска припадност релативизирана, у једној дисциплини која сама није сасвим одредила предмет и циљ свога истраживања (уметност, или друштво?)¹¹

Међутим, у једном социолошком приступу унутар методологије историје уметности, овај поступак има више успеха. Најпре, генерацијска припадност се доводи у везу само са оним елементима уметничког развоја на које она одишта делује (школовање, почетак рада, преношење идеја другима, кључне фазе у каријери ствараоца; начин доживљавања неких историјских догађаја). Затим, као циљ се поставља упознавање и објашњавање уметности (време и место настанка, атрибуција, утицаји, и слично). Најзад, поступак се увек комбинује са другим приступима и методима историје уметности, те нема опасности од социологизма.

Дакле, преглед историје уметности у Црној Гори показује да је наведена група уметника у ствари и комплетна генерација (готово да и нема других рођених у то време), што значи да је скоро сваки црногорски уметник који је рођен почетком двадесетог века бар извесно време провео учећи на Уметничкој школи у Београду. То већ говори да је ова школа имала знатан непосредни утицај на један период развоја уметности у Црној Гори. Овај утицај је још очигледнији кад у целокупном развоју новије црногор-

ске уметности сагледамо везу између генерацијске припадности уметника и стилских утицаја под којима се они формирају, као и место појединих генерација у поступној изградњи црногорске уметности (њених грана и жанрова).

Наиме, Црна Гора у новом веку дуго није имала своје уметнике и сопствену уметничку школу. Када су се крајем деветнаестог века појавили домаћи уметници који су почели да од гостујућих мајстора преузимају сликарство као дисциплину, морали су да се уче у иностранству. Та прва генерација, рођена шездесетих година деветнаестог века, скупљала је знања и примала утицаје са најразличитијих страна. Анастас Боцарић (1864-1944) учио је на Уметничкој академији у Атини, Шпиро Ђурановић (1867-1910) сликарство је учио у Кијеву, а Марко Греговић (1867-1939) стекао је основна сликарска знања у Бечу. Стилски разнородни, неуједначени у свом развоју, нису се у свом раду сасвим ни везивали за исту средину: Боцарић и Греговић су добрим делом обилазили балканске просторе, углавном изван Црне Горе.

У генерацији уметника рођених седамдесетих година деветнаестог века, интересовања за уметничке центре су се нешто изменила. Михаило Врбица (1871-1937) учио је сликарство у Русији. Преко Беча, уметници су почели да одлазе у Париз (Италија, Шобајић, 1876-1953, који се по повратку из Француске запослио у Уметничкој школи у Београду). Почели су да се јављају снажни утицаји италијанске уметности: Перо Почек (1878-1963) учио је у Напуљу, касније се и настанио у Италији, а Шпиро Боцарић (1878-1941) прошао је кроз сликарску школу у Венецији. У целини гледано, у раду ове генерације се уочи Првог светског рата палете осветљавају, повећава се број тема, може се говорити и о занимању за боју и о посредним одјецима импресионизма.

Са генерацијом рођеном осамдесетих, ослабило је занимање за руску уметност, а утицај Беча ограничио се на скулптуру (Марко Брежанин, 1883-1956). Јавили су се утицаји београдских учитеља а интересовања су се још више померила према Западу и Паризу. Владимир Новосел (1883-1961) учио је сликарство у

Београду, а студије наставио у Паризу, показујући склоност ка симболизму. Ђоко Поповић (1887–1911), прекинувши школовање у Русији, наставио је у Уметничко-занатској школи код Марка Мурата, а потом у Напуљу.

У току уметничког формирања генерације рођене деведесетих година деветнаестог века, ако изузмемо једног уметника који је иселењем био везан за Америку (Мато Ђурановић, рођен 1895, живео је тамо шеснаест година и учио сликарство), погледи су били усредсређени на Париз. У Паризу је, после Београда и Марсеја, учио Ристо Стијовић (рођен 1894), тамо су сликарство још студирали Ђуро Радоњић (рођен 1896, потом се настанио у Београду), а после почетка у Фиренци и Мило Милуновић (1897–1967).

Припадници генерације рођених у првој деценији двадесетог века по правилу су се одлучивали да своје уметничко формирање започну у Београду, на Уметничкој школи. (Изузетак, међу онима за које се данас зна, чине Лука Томановић као самоук који је после Другог светског рата студирао на Академији у Београду, и Филип Вучковић, који је учио у Риму и Венецији).

Постојање Уметничке школе у Београду омогућило је да се припреми релативно велики број уметника из Црне Горе. Тако је ова генерација уметника, која је кроз Школу прошла у једном дужем периоду, била знатно бројнија од свих претходних генерација у развоју црногорског сликарства. У њој је било и неколико значајних имена, појединаца чија вредност и домети далеко превазилазе локалне оквире.

Преко Уметничке школе су појединци из те генерације увођени у ликовни живот Београда, излагали први пут своја дела, и постајали чланови уметничких група и удружења.

Уметничка школа је дефинитивно усмерила црногорске уметнике према Паризу, или их је бар, већ оријентисане сопственим идејама, успешно припремила за тамошње студије (Божовић, Вукотић, Зоњић, Кујачић, Лубарда). Само појединци су одлазили на студије у Праг или Беч (С. Вујовић и М. Вушковић), или у Италију, ради студија скулптуре (Н. Ђуровић). Неки нису отишли на даље студије, него су почели да

раде у настави (Новаковић, Радовић, Л. Станковић).

Обука на Уметничкој школи помогла је црногорским уметницима у проширењу тематских кругова, освајању жанрова, унапређењу техника, па и у прихватању модернијег приступа и праћењу савремених токова уметности. Тај утицај школе могао се преко ове генерације осетити у црногорској уметности током треће и четврте деценије, као и после Другог светског рата. На пример, Вуко Радовић је развио акварел и графику; Нико Ђуровић и Лука Станковић цртеж и графику; Велимир Лековић увео је технику пастела, а обогатио је и пејзажно сликарство; Иво Новаковић донео је такозвану социјалну уметност; Саво Вујовић почео је да развија позоришну сценографију, графику и карикатуру, а рад М. Вушковића знатно је утицао на напредак педагошке делатности у Црној Гори. Сви наведени уметници, готово без изузетка, били су активни у култури, и после Другог светског рата организовали су уметнички живот и Удружење ликовних уметника Црне Горе. Појединци су радили као наставници и подизали општу ликовну културу, а појединци у Уметничкој школи у Херцег Новом и формирали млађе уметнике. Била је то генерација која је у једном дужем периоду водила главну реч у уметности и организацији уметничког живота Црне Горе, и која је имала знатан утицај на следеће генерације.

Кроз Уметничку школу у Београду прошли су и будући наставници Уметничке школе и Школе за примењену уметност које су отворене у Херцег Новом после Другог светског рата (Л. Станковић, С. Вујовић, М. Кујачић, В. Лековић, М. Вушковић био је постављен за директора). Тиме је припремање и формирање младих уметника у Црној Гори добило нови облик и коначно било везано за домаћу школу, која је на изврстан начин била издана Уметничке школе из Београда.

Готово половина уметника из генерације двадесетих прошла је кроз ове нове црногорске школе, а за генерацију тридесетих оне су биле већ готово обавезна станица на путу до академије или до посла у струци (осим за неколико

изузетака, који су отишли директно на академије у Љубљану или у Загреб).

Захваљући Уметничкој школи у Београду ојачане су уметничке везе између Београда и Црне Горе, које су дуже време упућивале црногорске уметнике на Београд као место студирања и сликарског формирања. Тако је и после гашења Уметничке школе опет готово читава једна генерација уметника из Црне Горе, оних који су рођени током двадесетих година, студирала у Београду, али сада на Ликовној академији (Анте Гржетић, Драго Ђуровић, Михаило Лазаревић, Војислав Станић, Бранко Филиповић, Ђорђевић Правилковић, Мишо Поповић, Бранко Томановић, и Никола Бујошевић на

Вишој педагошкој школи). Било је у тој генерацији мало изузетака (Даница Ђуровић, Стеван Лукетић који су учили у Загребу, Александар Пријић био је самоук, а Гојко Беркуљан и Мирко Булајић нису ишли на академију).

Тек је у следећој генерацији црногорских уметника дошло до слабљења утицаја београдске Академије, на коју се оријентисао само сваки четврти млади уметник.

То је, у основним цртама, траг који је београдска Уметничка школа оставила у једном периоду развоја црногорске ликовне уметности, јачајући је, усмеравајући развој уметности, али и помажући њено постепено осамостаљивање у организационом и уметничком погледу.

НАПОМЕНЕ:

¹ Постојање Уметничке школе је једна од фаза у формирању професионалног образовања ликовних уметника у Србији. Од 1895. до 1900. Кирил Кутлик је држао прву Српску цртачко-сликарску школу, коју је наследила Српска сликарска школа Ристе Вукановића (радила 1900-1905) реорганизована у Уметничко-занатску школу (1905-1914). Обновљена после Првог светског рата као Уметничка школа (1919-1939), постепено је замењена Уметничком академијом (Академија ликовних уметности, данас: Факултет ликовних уметности), која је основана 1937. године. О овоме детаљније: Д. Медаковић, *Прве сликарске школе и њихови покрећачи*, Универзитетски весник, Београд б. 5. 1954; С. Живковић, *Српска цртачка и сликарска школа Кирила Кулића*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 5, Нови Сад 1969; Л. Трифуновић, *Српска цртачко-сликарска и уметничко-занатска школа у Београду (1895-1914)*, Београд 1978.

² С. Живковић, *Уметничка школа у Београду*, САНУ, Београд 1987.

³ Како напомиње сам С. Живковић, н. д. 112.

⁴ Исто, 113-132 (Списак ученика уметничке школе у Београду).

⁵ Вељко Ђурић, *Сликари и вајари из Црне Горе (1900-1960)*, Цетиње 1964, 18-19, 149.

⁶ Исто, 19-20, 150; Лековић се појављује у Прегледу података о ученицима (Уметничке школе) на крају школске 1938/39. године, под редним бројем 17, такође у Прегледу података о ученицима на крају школске 1939/40. године, под редним бројем 25.

⁷ Током осамдесетих година, у Бару је при Културном центру радила и галерија „Велимир А. Лековић“.

⁸ Ђ. Ђурић, нав. дело, 19, 152.

⁹ В. Ђурић, нав. дело, 17-18, 159; исто, *Иво Новаковић*, Стварање 5, Цетиње 1959, 440-447; М. М. Сликар и рајник, Побједа, Титоград (Подгорица) 11. 9. 1981; М. Дашић, *Културно-просветни живот у Црној Гори од почетка ширинејојулској устанка до љета 1942. године*, у зборнику *Култура и наука у НОР и револуцији*, Савет академија наука и уметности СФРЈ, Скопље 1984, 477. У новије време, у Сутомору, општина Бар, Иво Новаковићу је постављена спомен-биста. У каталогу 1929-1950: *Надреализам. Социјална уметност*, Музеј савремене уметности, Београд 1969, 260, у биографији Иво Новаковића помиње се да је био наставник у гимназији „у Паризу“ (уместо у Пазину) што је, највероватније, штампарска грешка.

¹⁰ В. Ђурић, *Вујовић Саво*, Енциклопедија ликовних уметности 4 1966, 559; М. Стевановић, *Иван Лучев* (каталог Музеја примењене уметности), Београд 1959; Л. Трифуновић, *Српско сликарство 1900-1950*, Београд 1973, 491; *Југословенска уметност XX века. 1929-50: Надреализам. Социјална уметност*, Музеј савремене уметности, Београд 1969, 255-256 (литература о Кујачићу до 1968); К. Амброзић, *Андре Лој и његови југословенски ученици*, Народни музеј, Београд 1974; *Мирко Кујачић* (каталог), Уметничка галерија, Мостар 1985; М. Б. Протић, *Петар Лубарда*, Музеј савремене уметности, Београд 1967; С. Живковић, *Лубарда*, САНУ, Београд 1969; П. Васић, *Уметнички живот* I, Београд 1973, II, 1976; Л. Трифуновић, нав. дело, 489-490; В. Розић, *Ликовна кришка у Београду између два светска раја*, Београд 1983, 360; *Уметници чланови САНУ*, Београд 1980, 204; Л. Трифуновић, *Милош Вуковић* (каталог) Дом ЈНА, Београд 1962; А. Пријић, *Милош Вуковић* (предговор каталога), Модерна галерија Титоград 1965; Н. Кусовац, *Зонић Јован*, Енциклопедија ли-

ковних уметности 4, 1966, 642; Југословенска уметност *XX* века. 1930–40: Експресионизам боје. Поетски реализам, каталог Музеја савремене уметности, Београд 1971, 200 (овде и литература о Зоњићу до 1938. године); Л. Трифуновић, *Српско сликарство 1900–1950*, Београд 1973, 211, 483; (Аноним), *Сликарь пред укусом јубилеја*, Стожер 2, 1931, 70–71; Р. Петровић, *Сликарь М. Вуковић и кийар*

М. Томић јури јури сами јед јубилом, Политика 26. 4. 1933; Ч. Вуковић, *Изложба Ђ. Теодоровића и В. Радовића*, Уметнички павиљон, Титоград 1960; С. Живковић, нав. дело, 115–117, 119, 121–123, 128.

¹¹ Уп. А. Хаузер, *Социологија уметности*, I (превеле Ружа и Јагода Рубчић), Загреб 1986, 107–117, 15–17.

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF ART SCHOOL IN BELGRADE (1919–1939) Montenegrin Artists and Problem of Generations

Predrag Dragojević

Through unfortunate historical events many sources of information concerning Art School in Belgrade have been lost. One of the ways that would enable us to be better informed on it could be the study of arts in other countries from which young artists used to come here to study (Romania, Austria, Slovenia, Albania, Russia, mostly Macedonia, Montenegro, Bosnia, Slavonia and Dalmatia). In this paper the author considers the links of this school with the art in Montenegro.

Among individual pupils, which were mentioned by their names only without any other data in the list of pupils, we can single out three of them as the artists from Montenegro. These are Niko Đurović, Velimir Leković and Luka Stanković.

More detailed researches of the history of recent arts in Montenegro could also reveal some pupils of Art School of whom there are no data in Belgrade today. Such is the case with Ivo Novaković.

The aforesaid artists belong to the same generation and almost all of them started schooling at Art School in Belgrade. Preparing and directing a whole generation of Montenegrin artists Art School left an important trace on the visual arts of Montenegro (development of genres, stylistic changes, links with the Western World, development of art schools etc.). Art School had influence on Montenegrin arts, but at the same time it enabled their becoming independent in artistic and organizational sense.